

*EDUN ADITZ LAGUNZAILLEAREN IRAGANALDIA (II)

Azkanengo artikuluan esan genduan **edun*-en adizkien *ninduzun*-en *nin...* eta *zindugun*-en *zin...*, adibidez, “sujeto pasivo”, “sujeto paciente” edo ergatibistak diñoen “absoluto” lenengo ta bigarren pertsonako markak dirala. Esan daigun, oin, *ninduzun*-en *..zun* eta *zindugun*-en *...gun*, ostera, “sujeto agente” edo ergatibisten “ergatiboa” dirala. Bestalde, “sujeto” mota biak irugarren pertsonakoak diranean, onek dira euren adizkiak:

	arek(sing)	arek(plu)	eurek(sing)	eurek(plu)
Biz.	<i>eban</i> (<i>zeban</i>)	<i>zituzan</i> (<i>ebazan</i>)	<i>eben</i> (<i>zeben</i>)	<i>zituzen</i> (<i>ebezan</i>)
Gip.	<i>zuen</i>	<i>zituen</i>	<i>zuten</i>	<i>zituzten</i>

Beti ta danak esan eta esaten dabe “sujeto agente”, irugarren pertsona singularra danean, ez daukala markarik, adibidez: Biz. *euka-Ø-n*, *eukaza-Ø-n*; Gip. *zeuka-Ø-n*, *zeuzka-Ø-n*; Biz. *erabilla-Ø-n*, *erabillaza-Ø-n*; Gip. *zerabilla-Ø-n*, *zerabiltza-Ø-n*, etab. etab. Oneen kideak dira len ipinitako Biz. *eba-Ø-n*(*zeba-Ø-n*), *zituza-Ø-n*(*ebaza-Ø-n*), eta Gip. *zue-Ø-n*, *zitue-Ø-n*, “agente” bape barik, au da, Ø.

“Sujeto agente” edo “ergatiboa” irugarren pertsona plurala danean *-te* ta *-e* dira euren markak. Amen sartzen dira Biz. *eb-e-n* (*zeb-e-n*), *zitu-e-zen* (*eb-e-zan*) eta Gip. *zu-te-n*, *zituz-te-n*. Beste adizki batzuek aldaturik, *nindu-(t)e-n*, adibidez, kontuan izan bear da, (*t)e* ez dago or *nin...* “paciente” singularra plural biurtzeko, “agente” plurala adierazteko baizik eta *nin...* orren plurala *gindu-(t)e-n*-en *gin...* da. Gaiñera, (*t)e* onek ez dau *gin...* plural biurtzen berez plurala dalako.

Oin ipiniko dituguz “agente” edo “ergatibo” ta baita be “paciente” edo “absolutoak” bigarren pertsonakoak diranean, euskalki askotako itanoan oindik bizi bizirik dagozenak: Biz. *zo-a-n*, *zo-na-n*, “paciente” singularrak, eta *zo-a-zan*, *zo-na-zan*, “paciente” pluralak, z-gaz asita; Lab. *zu-ka-n*, *zu-na-n*, “paciente” singularrak, eta *zitu-ka-n*, *zitu-na-n*, “paciente” pluralak, amen be z-gaz asita; Gip. *u-a-n*, *u-na-n* eta *itu-a-n*, *itu-na-n*, geienetan asierako z- barik, galdu ebalako, baiña Deba, Mutriku, Zegama, Zumarraga, Urretxu, Legazpia, Ormaiztegi errietan z- orrek bizirik dirau; Sul. *zi-a*, *zu-ña*, *zu-zu-n* eta *zuti-a-n*, *zutu-ña-n*, *zutu-zu-n*. *Zuzun* eta *zutuzun*, itano errespetokoak dira. Gip. be, erri geienetan, “cortes”ean, *zitu-zu-n* zarra erabilten da ta ez *zenitun* ibrido barria; Aez. *zu-a*, *zu-na* eta *zitu-a*, *zitu-na*; Sal. *u-e-n*, *u-e-n*, *z-inuen* ibridoa eta *itu-e-n*, *itu-na*, *zintzan*, *izan*-en forma konjugatua errespetoko itanoan; Ronc. *ziu-a*, *ziu-a*, *zunion* ta *ztiu-a*, *ztiu-a*, *zuntion*; ANm. *zu-ta*, *zu-na* ta *zituz-ta*, *zitu-na*; ANs. geienak, *u-e-n*, *u-ne-n* baiña *zu-ke-n*, *zu-ne-n*, Ondarribia, Bera, Lesaka, Etxalar, Oronoz errietan; BNor. *zu-ka-n*, *zu-na-n*, *zu-zu-n* ta *zitu-ka-n*, *zitu-na-n*, *zitu-zu-n*. Amen be, *zu-zu-n* eta *zitu-zu-n* eukeraren lekuko zarrenak eta jatorrenak gorderik itanoan, probatzen dalarik *zenduen* eta *zenitun* ibrido barriak dirala.

Orduan, irugarren pertsonako “agente” edo “ergatibo” singularra Ø (au da, zero, bapez) baldin bada, bere marka berezia galdu dabelako denporaren eragiñez, pluralerako (*t)e* bada ta bigarren pertsonako singularrak, itanoko *ka* ta *na* badira ta *zu* pluraleko errespetokoa, ikusi dituguzen adibide guztietako asierako z- ta *zit-* izkiak ¿zer dira? ¿nondik datoz? Esan dogu “sujeto paciente” edo “absoluto” dirala baiña adizkiaren *izan*-en zati konjugatua izan bear leukie, **edun*-en *-u-* erroa loturik adizkia osatzeko, gure teoriak oker ez badagoz. Barriro be, esan bearra dago z- singularra *izan*-en *zan*-etik datorrela eta *zit-* plurala *izan*-en *zitzan* zarretik, onela: *za-n* + *u* > *za-u-n* > *z-u-n* > *z-u-en* > *za-b-en* > *ze-b-an* > *eban* eta > *zitza-n*

+ *-u-* > *zitza-u-n* > *zit-u-n* > *zit-u-en* etab. Ez da ikusten beste urtenbiderik. Adizki onetxek dira euskal aditz jokoaren giltza. Irugarren pertsonako adizki onek ondo erabakitzen badira, beste atal guztiak erraz konpontzen dira.

Arazo au ondo aztertzea luzeegia litzake lantxo onetarako, baiña, gutxi gora bera, teoria onen alde egoazen V. Stemph, Schuchardt, Lafitte, Lafon, etab. Mitxelenak esaten eban bizkaieran be, iraganaldian, asierako z- badagola adizki batzuetan. Teoria batek esaten dau Biz. *euan*>*eban*-ek *izan*-en *zan*-etik artu ebalako z- ori, baiña zelan artu eban iñor ez da ausartu argitzen. Gaiñera, *zit...* “paciente” pluralak, lengoaren kidea, Biz. be bizirik dagoanak, ¿zelan egin eban bizkaierako *zit-u-zan?* *z-an*-etik z- bakarrik artuta eziñezkoa da. Len esan dogunez, *izan*-en *-za-n* konjugatua + **edun*-en *-u-* erroa > *za-u-n*, “paciente” singul. ta *izan*-en *zira-n* (*zitza-n*-etik etorria) + **edun*-en *-u-* erroa > *zit-u-zan*, paciente plurala.

Patxi Altuna ta Miren Azkarate euskaltzaiñak idatzi eban: “*Baina ‘ikusi zuen’ forma pasiboa bada, zein da dagokion forma aktiboa?*” Ez ziran oartu *zuen* berbera zala. Amentxe dago len esan dogun giltza. Gaur, *zuen*-en z- ori aktiboko “agente” lez esan eta ulertzen dogu, baiña bere sorreran pasiboko “pacientea” zan, “agentea” Ø izanik. Obeto ikusten da joko au itanoko *zu-ka-n*, *zu-na-n*, *zu-zu-n* adizkietan, *-ka-*, *-na-*, *-zu-* “agenteak” diralako ta orduan asierako z- orrek “paciente” izan bear dau derrigorrez. Oihartzabal euskaltzaiñak batuan sartutako adizki orreek ondo probatzen dabe “forma pasiboan” dagozela, bera pasiboaren aurka egon arren. *Zuen* adizkia, adibidez, ez da bape aldatu. Euskaldunen buruetan aldatu zan bere esangura ulertzeko era, asierako z- “pasiboa” zana, falta jakon “sujeto agente” biurtuz, aditz jokoaren atal batzuk atzekoz aurrera ipiñiaz. Gaitza bada au ziñezten, zailagoa da Lab. *be-na-zate*, *be-gaitzate*, *be-zaitzate* intransitiboko *be-* “pacientea” “agente” billakatzera, benetako “agentea” *-te* izanik. Eta beste ainbat adibide. Ortaz, beñ *zuen* aktiboan ulerturik, analogiaren bidez, *nuen/neban* barria sortu zan, aktiboan au be, baiña “agentea” lenengo pertsona singularra zanean, *nuen*-en aurretik, gaur galdurik dagoan forma zar eta jator bat bear zan pasiboan.

Iker Joseba Laka Guenaga